

«славетний американський військовий пілот» передає ознаки професії, національності, а також оцінки його діяльності.

Найбільш функційно навантаженими в ЗМК є багатокомпонентні одиниці, у яких кожен наступний конкретизувальний елемент не тільки пояснює конкретизоване, а й подає його характеристику за різними ознаками. Наприклад: *Керував блокувальниками мій дядько по маминій лінії, Василь, колишній фельдфебель австрійської армії, тоді – війт села Уріж* (Високий замок, 09.10.2018) (перший конкретизатор називає ім'я особи, другий – вказує на колишнє військове звання, третій вказує на займану посаду).

Досить поширеними є одиниці, які конкретизують: 1) обставини місця: *Там, на високому, старому, дуже розлогому дубі, висіла на мотузці головою донизу фігурка людини, підвішена за ноги* (Opinion, 05.06.2018); *А тим часом у моєму рідному селі Уріж, за сто кілометрів від Львова, пройшла чутка, що через наші гори прориватиметься «Беркут» із Закарпаття, який не пропускають основними дорогами на Київ* (Високий замок, 09.10.2018); 2) обставини часу: *Уже в нульові роки, після Помаранчевої революції, мені кілька разів дзвонили, пропонували номінуватися після «Notre Dame d'Ukraine», але я стояла на своєму, як кремій, і казала, що в жодному випадку не хочу нічого спільного мати з Шевченківською премією* (Opinion, 08.03.2019);

3) обставини способу дії: *Твори Богдана Кушніра написані літературно артистично, тобто художньо, повнокровно, на рівні найкращих здобутків сьогодишньої прози* (ZIK, 19.10.2018); 4) обставини міри й ступеня, *У часи Януковича їх було найменше за усі роки незалежності, децю більше третини* (ICTV, 21.06.2018, 19:06). Такі конструкції використані для просторової, темпоральної конкретизації, уточнення способу та міри і ступеня певної дії. Крім цього, синтаксичні конкретизатори є засобом створення експресивності, наприклад: *літературно артистично – художньо, повнокровно*.

Отже, поданий матеріал дає змогу виокремити такі функції синтаксичних конкретизаторів у ЗМК, як власне конкретизації, характеристичну й оцінну.

Література

1. Ахмедханова М. Д. Уточняющие конструкции, их типы и стилистические функции в прозе Н. С. Лескова : дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Дагестанский государственный педагогический университет. Махачкала, 1998. 137 с.

2. Фомина Н. С. Синтаксические конкретизаторы как стилеобразующее средство в прозе Н. С. Лескова: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Петрозаводский государственный университет. Петрозаводск, 2009. 219 с.

3. Оленяк М. Я. Семантико-синтаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах: дис. ... канд. філол. наук: спец.10.02.17 / Донецький національний університет. Донецьк, 2011. 202 с.

УДК 811.161.2'367.7

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ СПОНУКАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

К. О. Бортун

Сучасна лінгвістична теорія вирізняється існуванням стійкої тенденції розглядати мову в ширшому контексті, ніж це робилося в недавньому минулому. На сьогодні спостерігаємо поновлення звернення дослідників до різних мовних одиниць, їхнього відображення функцій в мовному просторі, а також до прагматичної характеристики лінгвістичної комунікації.

Прагматичний погляд на мовні явища дозволяє виявити такі особливості семантики висловлення, які раніше залишалися мало або недостатньо вивченими.

Чисельні публікації лінгвістів Л. Бірюліна, І. Вихованця, А. Володіна, К. Городенської, В. Горпинича, Е. Деренича, М. Жовтобрюха, А. Загнітка, А. Ізотова, О. Ісаченка, М. Кулика, В. Михайленка, О. Пешковського, Н. Перцова, О. Почепцова, В. Русанівського, В. Храковського, Д. Штелінга та ін. вказують на активне дослідження імперативних висловлень у структурно-синтаксичній і функційно-семантичній, комунікативно-прагматичній і когнітивній сферах. Однак у багатьох працях не проаналізовані можливості прислівника функціонувати як засіб вираження імперативності у цьому вбачаємо *актуальність* дослідження. Оскільки досить поширені випадки, коли волевиявлення мовця відбито саме за допомогою прислівника в дискурсі з прямою мовою зазвичай у словах автора.

Прислівники можуть замінювати наказові форми дієслова і передавати семантику спонукання навіть при відсутності дієслова, однак імперативну функцію здатні виконувати тільки ті прислівники, які можуть поєднуватися з формою імперативу. Пор. : *Швидше!* = *Біжимо швидше !*; *Тихіше!* = *Розмовляй тихіше!* Напр.: «*Чоловік і жінка мислять по-різному. Колись вважала, ці відмінності надумані. А потім стала помічати їх. Бавлячись із сином, взяла в руки ляльку й заспівала колискову. «Мамо, **тихо**, – попросив 3-річний син. – Чуєш, як гарно трактор гуркоче?»* («Країна», № 18 (371) 11 травня 2017). При цьому спостерігається посилена спонукальна функційність. Значення якості і вищого ступеня настільки природні для спонукальних ситуацій, що навіть при відсутності наказового дієслова вільно виконують імперативну функцію. Конотація таких спонукань полягає в настільки сильному акценті на значенні способу дієлова, що воно стає факультативним [5, с. 16].

Семантика імператива може бути виражена прислівником і в певній мовленнєвій ситуації. На письмі позначається знаком оклику, в усному мовленні – інтонацією. Наприклад: *Вгору!*, *Сюди!*, *Тихо!*, *Швидше!*, *Обережніше!* У нашому матеріалі в частині прикладів прислівники виражають значення імперативності частіше в структурах з прямою мовою (в діалогах): «*А це завжди цікавий досвід, постійний тонус і рух вперед!*» (Високий замок. – 30.11.2017); «*Ану, сюди! – Олександр тикнув пальцем на співрозмовника*» (Високий замок.– № 12. 09.2015.);

«*Люди, **сюди!** – крикнув хлопець*».

«***Тихіше** в залі! – це раз намагається заспокоїти депутатів спікер Верховної Ради. Мені тоді сказали: «**Тихіше**, Оплачко, не поспішайте в табір, устигнете*» (Дзеркало тижня. – 03.04.2017).

З частини наведених прикладів видно, що при вживанні прислівників із просторовою (напрям руху) семантикою в імперативному значенні імпліковані дієслова руху (переміщення): ідея переміщення (точніше – каузації руху) зрозуміла з контексту, але немає дієслів, що реально позначають у семантичній структурі речення ідею переміщення.

За межами дієслова до морфологічних елементів вираження спонукальної модальності зараховують вигуки типу *геть, зась*: (*Геть звідси!* тощо): «*Геть з моїх очей! І вказав поглядом на двері*» (Українська правда. – 12.02.2014);

«*Сергію, з ювілеєм, гей!*

*сімдесят п'яте свято се
Нехай над світом вознесе
Веселу Вашу іпостась.*

*

*Хоч це для Вас не апогей:
На горизонті мріє сотка –
Для всіх приваблива висотка,
Отож і Вам туди не зась!»*

(автор – Омелян Лупул) («Журналіст України», № 2, 2015).

Вибуки волевияву зазвичай виражають різні команди і заклики, звернені до людей і тварин. Багато з них мають професійний характер і вживаються в мовленні військових, мисливців, моряків, будівельників, дресирувальників: *фу, фас, анкор, апорт, майна, віра, полундра*.

Проаналізований нами матеріал дає можливість виділити низку модальних відтінків значення імперативності, які виражені словами-вибуками: *гайда, гей, тсс*.

У групі прикладів вибуки виражають загальне значення веління, спонукання. В основному в такій функції вживаються вибуки *гайда і тсс*, напр.: «*Якщо матеріали знайдено, гайда до справи!*» (Хрещатик. – 06.01.2011).

Подібне вживання імперативних вибуків спостерігаємо переважно в розмовному стилістично забарвленому мовленні.

Трапляються приклади, в яких уживають вибуки, що служать, на думку вчених, сигналом до уваги, виражають заклик відгукнутися: «*Люди просто прийшли на ділянку й сказали: «Гей, президенте, заради власного самозбереження змінюй політику ...»*» (Дзеркало тижня. – 2012).

У стилістично забарвленому діалогічному мовленні, побудованому в формі структур із прямою мовою, трапляються вибуки, за допомогою яких відганяють або закликають кого-небудь; пор. *он!, геть!, марш!, зась!* тощо: «*Кучму – геть!*» (Високий замок. – 16.11.2009); «*Ша, вже ніхто нікуди не йде*» (Сьогодні. – 04.07.2017).

Вживання вибуків у спонукальній функції в розглянутому нами матеріалі не вирізняються продуктивністю.

Фразеологічні одиниці з семантикою волевияву інтерпретуються в лінгвістичній науці по-різному. Виявлення досліджуваних одиниць в художньому тексті і їх аналіз роблять очевидним той факт, що вони призначені для передачі різного роду побажань.

Конструкції типу *Бережи тебе бог!*; *Будь проклятий!*; *Уразь тебе грім!*; *Та хай ти пропадом!* називають побажаннями-заклинаннями, або реліктовими побажаннями, напр.: «*Серед іноземних лідерів Маккейна підтримав прем'єр – міністр Ізраїлю Бен'ямін Нетаньягу: «Бережи Вас Господь, сенаторе Джоне Маккейне»*» (Цензор.net. – 20.07.2017). О. В. Алтабаєва виділяє такі властивості цих фразеологічних одиниць, як ідіоматичність, абстрактність семантики, зумовленість соціокультурними уявленнями народу, проявляються при зверненні до вищої і / або стихійної сили, а також загальний конструктивний компонент, який традиційно кваліфікуєть як форму наказового способу, і обмеженість функцією за розмовним і художнім стилями мови [1, с. 400]. Терміни, що вживаються в наших прикладах структури фразеологічного характеру у окремих випадках мають національно-культурний характер: «*Дай Боже хоча б цей успіх закріпити*» (Дзеркало тижня. – №4 0 (768) 17–23 жовтня 2009).

Деякі дослідники пропонують поділ цих конструкцій залежно від їх оцінного змісту на позитивні і негативні. Так, Є. З. Ельмесова поділяє конструкції, які виражають побажання, на «фразеологізми зі значенням добробажання» і «фразеологізми зі значенням злобажання» і зазначає, що ці фразеологічні одиниці «утворилися на основі якісної та оцінної характеристик як словосполучення з протилежними значеннями» [3, с. 43]. До так званих *добробажань* відносять формули на кшталт: *Дай Бог; Допоможи Господи / Боже; Будь здоровий; Будь щасливий* тощо. У нашому матеріалі позитивно-оцінні побажання займають певне місце. У таких висловленнях часто вживають слова *Бог, здоров'я, щастя*: «*Біля молодих сидить весільний староста, котрий акуратно записує всі суми в зошит і оголошує всьому весіллю – «Михайло Палійчук з родиною обдарували молодих на двісті доларів і чотириста гривень, дай їм Боже щастя, здоров'я і многая літа»*» (Українська правда. – 13.10.2010); «*Будьте щасливі саме сьогодні, а не живіть спогадами про минуле щастя чи мріями про щастя в майбутньому*» (Дзеркало тижня. – № 5.– 2017).

Отже, імператив є основним засобом вираження волевиявлення в українській мові, тому що він хоча і є дієслівною формою, виражає не процес, не дію, а волю мовця, його наказ або прохання про те, щоб була виконана чи завершена дія. У роботі було розкрито граматичні

особливості морфологічних елементів вираження спонукальної модальності, описано модальні відтінки значення імперативності виражену прислівниками, словами-вигуками, проаналізовано стилістичні особливості вираження модальності спонукування в сучасній українській мові. Водночас зазначено, що інтонація визначає спонукальний характер і не може існувати поза контекстом цього висловлення. А за відсутності спеціалізованих граматичних структур інтонація стає провідною ознакою формування волевиявлення.

Література

1. Алтабаева Е. В. Категория оптативности в современном русском языке: дис. на получение научн. степени д-ра филол. наук: 10.02.01. Москва, 2003. 485 с.
2. Бережан Л. В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 1996. 194 с.
3. Эльмесова Э. З. Фразеологизмы со значением доброжелания и зложелания в кабардинском и русском языках. *История языкознания, литературоведения и журналистики как основа современного филологического знания*: Материалы междунар. научной конф. Ростов на Дону; Адлер, 2003. Вып.2: История. Культура. Язык. С. 41–49.
4. Изотов А. И. Императивность как прагмалингвистический феномен: На материале чешского языка. Едиториал УРСС: Москва, 2008. С.13–14.
5. Кайгородова И. Н. Проблемы синтаксической идиоматики (на материале русского языка). Астрахань, Изд-во АГУ, 1999. 94 с.
6. Мелехова Л. А. Коннотация императива: автореф. дисс. кандидата филол. наук: 10.02.01. Москва, 2012. С. 16.
7. Перцов Н. В. Инварианты в русском словоизменении. Москва: Языки русской культуры, 2001. С. 88–101, 221–244.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Яз. славян. культуры, 2001. XXXIII. С. 118, 359.
9. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ: Наукова думка, 1971. С. 263–272.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Високий замок. URL : <https://wz.lviv.ua>.
2. Дзеркало тижня. URL : <https://dt.ua>.
3. Сьогодні. URL : <https://segodnya.ua>.
4. Українська правда. URL : <https://www.pravda.com.ua>.
5. Хрещатик. URL : <http://www.kreschatic.kiev.ua>.
6. Журналіст України. URL : <http://nsju.org>.
7. Цензор.net. URL : <https://censor.net.ua>.
8. Країна. URL : <https://gazeta.ua/ru/journal>.

УДК 811.161.2'373.7-312.9

ТЕКСТОТВІРНІ ФУНКЦІЇ АФОРИСТИЧНИХ ВИСЛОВІВ У ХИМЕРНИХ РОМАНАХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

О. Г. Важеніна

Складником фразеологічної системи химерних романів Євгена Гуцала є афористичні вислови – такі словесні формули, авторські узагальнення, здатні до мовно-естетичного функціонування і поза текстом письменника. Такі фрази, з одного боку, можна вважати